

Sırtlanların Dünyasında

Neler Oluyor?

Bu koskoca dünyayı pek çok canlıyla paylaşıyoruz. Gece olup da uyumak için yataklarımıza gittiğimizde, tıpkı bizler gibi uyumaya hazırlanan başka canlılar da var. Bazıları da karınlarını doyurabilmek, yavrularını besleyebilmek için gece ava hazırlanıyor. Çevremize biraz dikkatli bakarsak, yaşamı paylaştığımız canlılarla göz göze gelebilir, çeşit çeşit kuşlarla, kedilerle, köpeklerle, tavşanlarla, farelerle ortak özelliklerimizi ya da farklılıklarımızı keşfedebiliriz... Ya göz göze gelemediklerimiz? Aslan, kaplan, gergedan, orangutan ve daha niceleriyle dünyayı nasıl paylaşıyoruz? O canlıları da yakından tanıyabilmek olası. Bilimadamlarının çalışmalarını televizyon kanallarına yansıtan doğa belgeselleriyle, kitaplarla, gazetelerle, gezginlerin anılarıyla... (Dergimizin payını da unutmamak gerek!) Şimdi dünyayı paylaştığımız canlılardan birinin, sırtlanların dünyasına konuk olacağız. Sırtlanlar yaşamı nasıl göğüslüyor; nerelerde, hangi koşullarda varlıklarını sürdürüyorlar, hepsini inceleyeceğiz.

Sırtlangiller ailesi, sırtlanlar ve protelinesler olmak üzere iki alt ailede toplanıyor. Sırtlanlar alt-ailesinde üç tür, protelineslerdeyse yalnızca bir tür bulunuyor. Afrika, Güneybatı Asya ve Hindistan, bütün sırtlanların dünya üzerinde bulunduğu yerler. Ailedeki bireylerin tür adlarıysa, çizgili, boz, benekli ve yeleli olarak anılıyor.

Çizgili sırtlan Kuzey, Doğu ve Batı Afrika, Ortadoğu, Asya'da, Hindistan, Sibiry'a'nın güneyi ve Kafkasya'nın kuzeyine kadar yayılmış. Bu tür bizim ülkemizde de yaşamakta, ama sayıları her geçen gün azalıyor ve ne yazık ki hâlâ koruma altına alınmış değil. Ege ve Akdeniz'deki makilikler, Güneydoğu Anadolu'nun bozkırlarındaki ıssız kayalıklar ve derin vadiler ülkemizdeki çizgili sırtlanların görüldüğü yerler. Boz sırtlan, Güneydoğu Afrika'da, Zimbabwe, Botswana, Namibya ve Güney Angola'da yaşıyor. Onların da sayıları oldukça azalmış. Benekli sırtlan, Büyük Sahra'nın güneyindeki bozkırlarda ve Afrika'da, yeleli sırtlan da Doğu ve Güney Afrika'da yaşıyor.

Sırtlanlar, bu saydığımız yerlerde, son derece güç koşullarda yaşamda kalabilmeyi başaran canlılar. Yaşam koşulları gerçekten de çok güç; çünkü hayvanlar dünyasında pek çok düşmanları var. Bu düşmanlığın nedenini sorguladığımızda şöyle bir tablo çıkıyor karşımıza: Bazı insanlar sırtlanların hep düşmanı olmuş. Bunun nedeni, kısmen korku olsa da, onları zevk için öldürenler de yok değil. Her iki grup da, ya çeşitli etkinliklerle sırtlanların yaşam alanlarını yok ederek, ya da silahla vurma, zehirleme yoluyla onları öldürüyorlar. Oysa sırtlanlar insanlardan korkmadıkları gibi, onlara saldırmazlar da.

Sırtlanların diğer hayvanlarla ilişkileri, doğal yaşamın gereklerine göre yürüyor. Örneğin, sırtlan ve çita arasındaki ilişkiyi ele alalım. Çitalar, sırtlanları ve yavrularını her fırsatta öldürüyor ve yiyorlar. Bir bakıma sırtlan yavruları çitaların ayaküstü yedikleri besinlerden; yani bir tür "fast food".

Sırtlanların leoparlarla ilişkilerine gelince... Sırtlanlar leoparların avlarını ele geçirmek için sürekli fırsat kolluyorlar. Yalnız dolaşan leoparlar, günlerce iz sürüp, plan kurarak, yakaladıkları avlarını sırtlanlara kaptırmamak için, onu en yakın ağacın tepesine çıkarıyorlar. Bu önlem, leoparı, avını sırtlanlarla paylaşmaktan kurtarıyor. Ama sırtlan sayısının az olduğu durumlarda,

Ben, yeleli sırtlan. Latince adım *Proteles cristatus*. Sırtlangiller ailesinin alt-ailelerinden Protelines'lerin tek temsilcisiyim ben. Doğu Afrika'dan Güney Afrika'ya kadar olan bölge, benim gibi yeleli sırtlanların yaşadığı yerler. Bu bölgelerdeki çayırarda, bozkırlarda, ormanlık ve dağlık alanlarda toprakaltına açtığım ya da terkedilmiş yuvalar, benim yaşadığım yerler. 80 cm'lik boyum ve 30 cm kadar da kuyruğum var. Genellikle gündüzleri saklanıp uyumayı, geceleri de dolaşmayı seven hayvanlardanım. Çoğunlukla termit ve diğer böcekleri, toprağı eşeleyerek ortaya çıkarır ve sonra da avlarım. Ayrıca kuş yumurtasını da çok severim. Annem genellikle bir kerede 3 kardeş dünyaya getirir. Bu rakamın 5'e kadar çıktığı da olur. Bizlerin diş yapısı diğer sırtlanlara benzemez: Üst çenemizde yalnız üç küçük azı dişimiz vardır; diğer dişlerimiz körelmiştir. Ayrıca ayaklarımız da diğer sırtlanlardan farklıdır; çünkü bizim ön ayaklarımız beşer, diğer sırtlanlarınkiyse dörder parmaklıdır. Düşmanlarıma karşı kendimi savunmak için belki çok güçlü dişlerim yok; ama buna karşın etrafa yaydığım olağanüstü kötü kokulu salgılar sayesinde yanımda kimse duramaz. Ayrıca kendimi tehlikede hissettiğimde kabarttığım yelelerim sayesinde küçük aslanlara benzerim.

leoparlar avlarını ağaca taşımak yerine yerde beslenmeyi yeğliyorlar. Bir tür kollama-kaçırma söz konusu. Sırtlanlar, akbabalarla da bir yarış içinde. Bir sırtlan, bir akbaba gördüğünde hemen onu izler ve akbabanın bulduğu besini kapmak için fırsat kollar.

Sırtlanların, aslanlarla olan çekişmeleri de oldukça ünlü. Sırtlanlarla aslanlar arasında, rekabete dayalı bir ilişki söz konusu. Çünkü, her ikisinin de besin kaynağı aynı. Her ikisi de antilop, ceylan, zebra vb. peşinde. Kısacası, aslan sırtlana "önce ben yakalar yerim, sen arta kalanla idare et" diyor; sırtlansa "hayır, önce ben" diyor. Bu durum, birbirlerine karşı çok acımasız davranmalarına yol açıyor. Öyle ki, her

ikisi de birbirlerini yok etmek için uğraşıyorlar; kaybedenlerse genellikle sırtlanlar. 1999'un Nisan ayında, Etiyopya'da, Gobele Çölü'nde aslanlarla sırtlanlar arasında kıran kırana bir mücadele yaşanmıştı. Hatta bu savaş, gazetelerden, televizyon haberlerinden sıcaklığına izlenmişti. Avlanma alanını paylaşamama nedeniyle başlayan ve günler boyunca süren bu mücadelede, 6 aslan ve 35 sırtlan yaşamını yitirmişti. O dönemde barış sağlamak için ellerinden hiçbir şey gelmediğini söyleyen Etiyopyalı yetkililer, savaşın insan yerleşimlerinin uzağında gerçekleşmesi

Sırtlangiller ailesinin en büyüğü benim. Adım benekli sırtlan. 1,5 m'yi aşan uzunluğa ve 80 kg'a varan ağırlığa sahibim. Benim de birçok ilginç özelliğim var. Örneğin çok iyi bir koşucuyum. Durmaksızın saatte 55 km koşabilirim. Hızımı da saatte 65 km'ye çıkarabilirim.

sayesinde, hiç kimsenin bu hayvanlardan zarar görmediğini açıklamışlardı. Bu mücadelenin galibi aslanlar olmuştu. Olayın görgü tanıkları şu açıklamayı yapıyorlar: "Sırtlanlar, gündüzleri mağaralarda saklanıp gece saldırdılar; sayıca çokluklarına ve uyguladıkları savaş oyunlarına rağmen aslanlarla başedemediler." Ancak, çok ender de olsa, bu durumun tersinin yaşandığı da oluyor. Sırtlanlar, olağanüstü bir takım anlayışıyla aslanları baskılayabiliyor ve boyun

eğen aslanlar, sırtlanlardan arta kalanlarla karınlarını doyurmak zorunda kalıyorlar.

Peki sırtlanlar, aslanlara bile kafa tutabilecek gücü nereden buluyor? Sırtlanların en belirgin özellikleri, kocaman güçlü çeneleri ve dişleri. Bu sayede kocaman kemikleri hiç zorlanmadan kırabiliyorlar. Hatta çenelerindeki gücü vurgulamak için, "bir sırtlanın çenesinin, çok sert bir metali parçalayabilecek güçte" olduğu bile söylenir. Çeneye bu gücü veren, çene kasları ve dişler. Sırtlanların ortalama 34 dişi var. Bu dişlerin dağılımı şöyle: 12'si ön kesici diş, 4'ü köpek dişi, 14'ü küçük azılar ve kalan 4'ü de azı dişleri. Ancak bu diş dağılımı yeleli sırtlanın diş yapısına uymuyor; çünkü yeleli sırtlanın azı dişleri körelmiş; bu nedenle o yalnızca termit ve karınca yiyebiliyor.

Sırtlanların en az çeneleri kadar ilginç bir başka özellikleri de var: mideleri. Yedikleri kocaman bir hayvanı çok kısa sürede yok edebilen güçlü bir mideleri var. Midelerine bu özelliği verense, salgıladığı asitlerin güçlülüğü. Bu asitler sayesinde her türlü besini hızla sindirebiliyorlar.

Sırtlanların boyun ve omuz kasları da çok güçlü. Bu güçlü kasları ve güçlü çeneleri, bir sırtlanın kendi boyutunun 3 katı bir hayvana saldırıp onu öldürebileceği izlenimini verse de, durum bu kadar basit değil. Çünkü bu saldırılar yalnızca beden gücüne dayanmıyor. Sırtlanlar, kendilerinden daha büyük ve kuvvetli hayvanları yakalamak için 10-20 bireylik takımlar kurarak, birlikte avlanıyorlar. Bu takım anlayışı da onların çoğunlukla üstün gelmelerini sağlıyor.

Sırtlanların ağırlığı 37-86 kg arasında değişebiliyor. Boyları 80-130 cm arasında; kuyruk uzunluklarıysa yaklaşık 30 cm. Stepleri, çölleri, kayalık ve seyrek ağaçlı yamaçları kendilerine yaşam alanı seçen sırtlanlar, topluluk halinde yaşıyorlar. Bir sırtlanın yaşam süresi ortalama 12 yıl; ama 25 yaşına kadar yaşayanları da var.

Sırtlanların yemek seçimleri oldukça kısa dönemli. Bir gün antilop avlayıp zebra ile ilgilenmezlerken, ertesi gün tersini yapabiliyorlar. Sırtlanlara av olan hayvanlar da bu değişimi hissediyor ve davranışlarını ona göre ayarlıyorlar. Sırtlanlar, antilop ya da ceylan peşindeyken zebra çok rahat davranıyor; sıra kendilerine geldiğinde huzursuz oluyorlar. Çünkü hayvanlar, birbirlerinin davranışlarına oldukça duyarlılar ve hem kendi türleri hem de

başka türden hayvanların hareketlerine tepki göstermede çok ustalar. Dolayısıyla, sözelimi zebraların, sırtlanları "kitap gibi okuyabildiğini" söylemek hiç de yanlış olmaz.

Açlık, bir sırtlanı her türlü besin arayışına yönlendirir. Aç bir sırtlan ölmüş hayvanlarla da beslenir; dolayısıyla sırtlanlar sayesinde doğada atıkların birikmesi söz konusu değil. Onlar doğanın temizlikçilerinden. Sırtlanlar karınlarını doyururken ilginç bir yola daha başvuruyor ve fazla yiyeceklerini, daha sonra yemek üzere su çukurlarında saklıyorlar. Çünkü, onlar geleceklerini de düşünen hayvanlar.

Sırtlanların çiftleşme dönemleri ocak-şubat ayları. Gebelik süresiye, türe göre 88-110 gün arasında değişiyor. En uzun gebelik dönemi, benekli sırtlanlarda görülüyor. Bu uzun gebelik dönemi sayesinde yavrular, daha doğmadan birtakım gelişim dönemlerini tamamlıyorlar. Örneğin, benekli sırtlanların yavruları, son derece gelişmiş köpek dişleriyle birlikte doğuyor. Doğumdan hemen sonra yavrular arasında bir mücadele başlıyor. Güçlü kardeş, zayıf olanın anne sütünü emmesine izin vermiyor. Gelişmiş dişleriyle zayıf yapıyı kardeşini sürekli hırpalıyor. Sonuçta, yavru ya açlık ya da vücudundaki ısırlıkların mikrop kapması nedeniyle ölüyor. Benekli sırtlanların dünyasında, güçlü olan kardeş başka nedenlere gerek kalmadan da zayıf kardeşini öldürebiliyor.

Benekli sırtlanların, öteki sırtlan türlerinden farklı birkaç özelliği daha var. Örneğin, doğal yaşamda genel olarak türlerin erkek bireyleri dişilerinden daha iri olur. Ayrıca erkek bireyler, doğaları gereği daha saldırgan davranışlar gösterirler. Memeli hayvanlarda erkek eşeylik hormonu, erkek eşey organlarında üretilir; ama bu hormon vücudun başka yerlerinde, örneğin böbreküstü bezlerinde de üretilir. Bu nedenle erkeklik hormonu belli bir düzeyde de olsa, dişilerde de bulunur. Şimdi gelelim dişi benekli sırtlana. O, erkek benekli sırtlandan daha iri ve daha saldırgan. Bunun nedenlerinden biri de, daha fazla erkeklik hormonu üretmesi .

İnleme ve ciyıklama benzeri seslerle sırtlanlar birbirlerini selamlar: Neşeli insan seslerine benzer tonda bağırışmaksa, onların dünyasında başkaldırının habercisidir. Hırlayan bir sırtlan, sinirli demektir. İnsanın kıkır kıkır gülmesine benzer ses çıkaran bir sırtlan da sinirli olduğunu belirtmektedir. Korktuklarında ya da heyecanlandıklarında da bu kıkırdama benzeri

sesleri çıkarırlar. Haykıran, çığlık atan, gürleyen bir sırtlanın söylemeye çalıştığı şeyse, "Saldırmak üzereyim!"

Besin zincirinin halkalarından biri olan sırtlanların yaşamda kalabilmek için verdikleri mücadele çok acımasız gibi görünse de, onlar doğanın gerektirdiği gibi yaşıyorlar. Doğada iyi ve kötü kavramı yok. Her şeyden önemlisi yaşamda kalabilmek. Sırtlanlar da bu çabayı çok güç koşullarda, ama başarıyla sürdürüyorlar. Onlar için yorulmak bilmeyen gezginler ya da koşucular diyebiliriz.

Ben bir çizgili sırtlanım:

Uzun, koyu kahve çizgili tüyler, sivri ve uzun kulaklar, ince bir vücut ve uzun surat, en belirgin özelliklerimdir. Saldırgan değilim, ama tehlikeler karşısında homurdanarak ve boynumdaki kılını dikleştirerek düşmanıma gözdağı veririm.

Gülgün Akbaba

Kaynaklar

<http://sailfish.exis.net/~spook/hyenatxt.html>
[http://animaldiversity.ummz.umich.edu/accounts/crocuta/c_crocuta\\$ narrative.html](http://animaldiversity.ummz.umich.edu/accounts/crocuta/c_crocuta$ narrative.html)
http://helios.bto.ed.ac.uk/icapb/collection/museum/martha97/text/Family_Hyaenidae.html
<http://www.radikal.com.tr/1999/04/12/arka/05asl.html>
<http://animaldiversity.ummz.umich.edu/chordata/mammalia/carnivora/hyaenidae.html>
http://members.fortunecity.com/bilgistan/bilim/kardes_kiyimi.html
Dawkins M.S., Hayvanların Sessiz Dünyası, TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları 100.